

OSMANLI MEDRESE KÜLTÜRÜNDE MANZUM İLMÎ ESER GELENEĞİNİN GÜZEL BİR ÖRNEĞİ: LÜGAT-İ YÛSUF

*“Ola etfâle (çocuklara)
bir hoş yâdigârım”*

Yahya Efendi

*Nurettin CEVİZ (*)
Soner GÜNDÜZÖZ (**)*

Özet

Bu çalışmada, Arapça-Türkçe manzum sözlük geleneğine mensup bir eser olarak Lügat-i Yûsuf ele alınmaktadır. Sözlük, önce genel özellikleri, kapsamı ve yöntemi açısından, ardından dönemin kültürünü yansıtmaları bakımından incelenmektedir. Son olarak içeriğinden hareketle yazarın ve döneminin yapısı ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Manzum Sözlük, Lügat-i Yûsuf

A Fine Example of Scholarly Works Written in Verse in the Ottoman Madrasa Culture:

Lugat-i Yusuf

Abstract

This study deals with Lugat-i Yusuf as a work from the tradition of compiling Arabic-Turkish dictionaries written in verse. General characteristics of the dictionary are examined first in terms of its scope and methodology, and then, with respect to its representation of the period in which it is written. Finally, its author and the structure of its period are discussed with references to its content.

Key Words: Dictionary, Dictionary in Verse, Lugat-i Yusuf

---

*) Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi (e-posta: nceviz@gazi.edu.tr)

***) Dr., OMÜ., İlahiyat Fakültesi (e-posta :gunduzoz@hotmail.com)

Giriş:

Lügat-i Yûsuf Arapça-Türkçe manzum sözlük geleneğine mensup bir eserdir. Osmanlıda birçok manzum Arapça-Türkçe ya da Türkçe-Arapça sözlük kaleme alınmıştır. Kâmus-ı Arabî'nin mütercimi Ayntablî Ahmed Asım (1236/1820) tarafından kaleme alınmış Tuhfe-i Âsım¹, Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi'nin (1224/1809) Türkçe Arapça manzum sözlüğü Nuhbe-i Vehbi, Abdullatif İzzüddîn b. Melek'in (797/1334) *Ferîşteoğlu Lügati*², muhtemelen Bosnalı Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed er-Rûmî tarafından yazılmış olan *Subha-i Sıbyân*³ bunlardan birkaçıdır.

Aslında Osmanlılar döneminde bununla da kalınmamış, "Yusuf Hâlis tarafından H. 1266/ M. 1850'de Fransızcanın revaç bulmaya başladığı bir dönemde *Miftâh-ı Lisân* adlı manzum Fransızca-Türkçe bir sözlük bile yazılmıştır. Gerçi bu Fransızca-Türkçe sözlükler içerisinde manzum olma niteliğini taşıyan, tespit edilebilen ilk ve tek örnektir⁴." Fakat bu bile sözlük nazm etme adetinin Arapça ve Farsça dışında Fransızca gibi batı dillerine kadar yaygınlaştığını göstermesi bakımından önemlidir. İslam medeniyetinde sözlükler dışında oldukça hacimli eserler de nazm edilmiştir. Örneğin Mâ'û'l-Ayneyn lakabı ile bilinen Mustafâ b. Muhammed eş-Şinkîti (ö. 1328/1910) Süyûtî'nin *el-Müzhir fi 'Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ* adlı eserini *Simârü'l-Müzhir* unvanı ile manzum hale getirmiştir⁵.

Osmanlılar döneminde manzum ya da mensur eserler eğer imla yoluyla yazdırılmadıysa ve buna bağlı olarak imla eden öğrenci ya da katip tarafından eserin müellifi belirtilmediyse yazarı tespit etmek çoğu kere ya imkansız ya da çok zordur. Üstelik bu kitap bir ders kitabıysa bu daha zor bir hal alır. Zira İmparatorluk Türkiye'sinde yazarlar, çoğu zaman eserlerinin sonuna *el-fakîr*, *el-muhtâc* gibi bir imza atmaktan tevazu ile karışık bir haz almışlardır. *Lügat-i Yûsuf*'un yazarı hiç değilse kitabının sonuna Efendi Yahya imzasını atabilmiştir.

Efendi Yahya ya da Yahya Efendi'nin kimliği konusunda sözlüğünün sonuna düştüğü ihdâ ve erba'in (41) kaydı bize net olmasa da bir yol haritası çizmektedir. Esasında Yahya Efendi adı hemen fetvalarıyla meşhur Şeyhülislam Yahya Efendi'yi akla getirirse de bu sadece bir isim benzerliği olmalıdır. Zira Şeyhülislam on yedinci yüzyılda H. 994-

1) Bu eser için bkz. Dursun Ali Türkmen, *Mütercim Asım Efendi ve Tuhfe-i Asım İsimli Eseri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dnş. Hüseyin Elmalı, OMÜ., Samsun, 1995. Ayrıca bkz. Karşı İlyas, *Mütercim Ahmed Asım Efendi ve Arap Lügatçılığındaki Yeri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dnş. Süleyman Tülüçü, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2000.

2) Cemal Muhtar, "İslam'da Sözlük Çalışmaları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 4, İstanbul, 1986, 353-354.

3) Cemal Muhtar, *İki Kur'an Sözlüğü Luğat-ı Ferîşteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İllâhî*, İFAV, İstanbul, 1993, s. 26.

4) Yaklaşık olarak 2500 kelimenin nazm edildiği bu sözlük, 495 beyittir. 2-45 beyitlik 22 manzumeden oluşmaktadır. Sözlükte aruz kalıbı da kullanılmıştır. Bkz. Mehmet Kırbıyık, "Miftâh-ı Lisan Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 11, Konya, 2002, s. 181.

5) Süleyman Tülüçü, "Celâlüddîn es-Süyûtî Hayatı ve Eserleri", *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXX, sayı: 2, Ankara, Nisan-Mayıs-Haziran 1994, s. 9.

1053/ M. 1590-1644 yıllarında yaşamıştır. Sözlükte tarih ihtisaren yazıldığı için yüzyıl olarak belli olmasa da kanaatimizce sözlüğün dili eserin aidiyetinin ancak on dokuzuncu yüzyıl olduğunu işaret etmektedir. Yani *ihdâ ve erbâ'in* kaydı ile kast olunan 1241 Hicrî tarihtir. Bunun Rûmî tarih olduğu ise düşünülmemelidir. Zira Rûmî takvim 1241 Hicrîden daha sonraya tekabül eden M. 13 Mart 1840'tan itibaren kullanıma girmiştir. Kaldı ki o dönemde bile gün hesabı Rûmî yapılırken çoğu kere yıl Hicrî olarak tarihlenmektedir. *Lûgat-ı Yûsuf*'un gerek M. Seyfettin ÖZEĞE katalogunda gerekse Prof. Dr. M. Sadi ÇÖĞENLİ'nin Muhtelif katalog ve kütüphaneleri -özellikle Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde bulunan Seyfettin ÖZEĞE koleksiyonunu- tarayarak hazırladığı eski harflerle basılmış Türkçe sözlükleri içine alan *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Katalogu* adlı çalışmasında baskılarına ilişkin verilen bilgiler de eserin en erken 1886'da tedavülde olduğunu göstermektedir ki bu bile bir nebze kitabın yazıldığı döneme ilişkin bir ipucu vermektedir. Öte yandan eserin basım tarihinde yazılmış câ kısaltması hicrî bir ay olan cemâziyel evvel'in işaretidir⁶. Bu da 1241 yılının Rûmî değil, Hicrî olduğunu gösterir. Başta Kehhâle'nin *Mu'cem'i*, Ziriklî'nin *A'lâm'ı*, Bağdatlı İsmâil Paşa'nın *Hediyetü'l-Arifin'i* olmak üzere pek çok tabakat kitabına müracaat etmemize rağmen nispeten zamanımıza yakın bir döneme ait olan *Lûgat-ı Yûsuf*'un yazarı Yahya Efendi hakkında hiçbir bilginin bulunmaması üzüntü vericidir.

Bu bakımdan eserin künyesine ilişkin baskı tarihleri ve baskı nitelikleriyle ilgili bilgilerle yetinmek durumundayız. Bu bilgilere göre *Lûgat-ı Yûsuf*'un baskıları şunlardır:

- 1-İstanbul Hacı Hüseyin Efendinin Matbaası 7 S. Taş basma *Tuhfe-i Vehbi* sonunda.
- 2-İstanbul İbrahim Efendinin Matbaası 1303 (1886) 91-96 S. Taş basma.
- 3-İstanbul Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası (1304/1306/1889) 91-96 S Taş basma.
- 4-İstanbul Arif Efendinin Matbaası (1317/1318/1901) 51-56 S.
- 5-İstanbul Mahmud Bey Matbaası 1325 (1909) (İstanbul)- 91-96 S. Taş basma⁷.

O halde eser şu şekilde tanımlanabilir: *Lûgat-ı Yûsuf* Yahya Efendi tarafından Hicrî 1241/Milâdî 1826 yılında Sultan II. Mahmut döneminde, ilköğretim kademesindeki öğrencilerin kelimeleri kolayca ezberlemesi amacıyla yazılmış manzum bir muhtasar sözlüktür. Kitap Türkiye'deki resmi öğretimin ikinci dönemine (1773-1924 devresi) tarihlenmektedir⁸. Yaklaşık altı sayfa tutan ve 114 beyitten müteşekkil bu sözlük yazılış ga-

6) Bkz. Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Türk İslam Dönemi Türbe ve Mezar Taşı Kitabelerinde Tarih İbareleri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 1999, 400-401; nakleden Eyüp Nefes, "Samsun Merkez Körükçioğlu Mezarlığı'ndaki Ebced Hesablı Mezar Taşları", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 23, Erzurum, 2005, s. 246.

7) <http://www.academical.org/dergi/MAKALE/s7eskiharflerlebasilmis.htm>; ayrıca bkz. M. Seyfettin Özege, *Türkçe Eserler Katalogu*, İstanbul, 1975, III, 979.

8) Bazı araştırmacılar tarafından ifade edildiğine göre biz şu anda dördüncü devrede bulunmaktayız. 1456 Sultan Fatih'in Fatih Medreselerinden 1773 yılında Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un açılışına kadar birinci devre, 1773'ten 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulüne kadar ikinci devre, 1924'ten 1949 yılında Ankara Üniversitesinde İlahiyat Fakültesinin açılışına kadar üçüncü devre ve 1949 sonrası son devre. Bkz. Hüseyin Atay, "İslamda Öğretim", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXIII, Ankara, 1978, s. 1-2.

yesi ve metodu bakımından Türk İslam medrese geleneğine mensup bir eser olduğunu ihsas ettirmektedir. Geleneksel ders kitaplarındaki birkaç özelliğin benzer şekilde *Lügat-i Yûsuf*'ta da bulunduğu göze çarpmaktadır. Eserin baskıları ise II. Abdülhamit dönemi-ne denk düşmektedir.

A-Eserin Genel Özellikleri:

1-Oğul-Öğrenci Telifat Geleneğine Mensup Olması:

Eserin geleneksel formlarda yazılmış olduğunu gösteren en temel hususlardan biri oğul-öğrenci literatürünün özelliklerini taşımasıdır. Oğla ya da öğrenciye muhtasar ders bilgisi verme esasına dayalı telif geleneği çok eski bir geçmişe sahiptir. Örneğin Babür-Nevai döneminin önemli bilim adamı Molla Câmi'nin (ö. 897/1492) *el-Fevâidu'd-Diyâ-iyye* adlı eserinin yazımında benzer hassasiyeti görürüz. Zira Molla Câmi kendisinin belirttiği gibi bu eseri oğlu Ziyâ için kaleme almıştır. Zaten Câmi de eserini tıpkı Yahya Efendi'nin eserini oğluna bağlı olarak *Lügat-ı Yusuf* olarak adlandırması gibi, oğlu Ziya'ya isnat etmiştir⁹. Daha önce adı geçen Ferišteoğlu lügati de XIV. Yüzyılda Aydın Oğulları Devleti ulemasından İbn Melek tarafından torunu Abdurrahman'ın lügat öğrenmesini kolaylaştırmak için yazılmıştır¹⁰.

On altıncı yüzyılın Osmanlı âlimlerinden Birgili Mehmed Efendi'nin İmtihânu'l-Ez-yîyâ' adlı eserinin yazılış gayesi de benzerdir¹¹.

Yahya Efendi de benzerleri gibi *Lügat-i Yûsuf* adını verdiği sözlüğünü Zeliha ve Yusuf'un babası olarak gözünün nuru oğlunun lügat dersine başlayacak olması sebebiyle hazırladığını söyler:

“Zeliha kardeşi Yusuf oğlumun dersi erdi lügate, göz nurumun.

(...)

Var idi müşkil, lügatten çok kelâm. Fehm edemezdi ânı Yûsuf temâm.

Bâis-i te'liffimi bil, kıl dua; erişe feyz-i ilâhîden sana.” (I.N.G.4-9/II.N.G.4-8)¹²

Bazen içlerinden gelen sese, bazen bir rüyaya, bazen dost ısrarına, bazen de oğul ve torunlarının tahsilini kolaylaştırma arzusuna dayanan bu tür yardımcı ders kitapları geleneğimizde önemli bir yer tutar. *Lügat-i Yûsuf*'un yazılmasında tıpkı diğer türdeşlerinde olduğu gibi pedagojik gaye ön plandadır. Yazar kendisinin de belirttiği gibi, öğrenciye hem zamandan kazandırmak istemiş, hem de lügat ilmine yeni başlayan öğrenciyi, gerçekten anlaşılması güç olan karmaşık ve ağır eserlerin zorluklarından kurtarma gayesini gütmüştür. Bu nedenle o, öncelikli gördüğü kelimeleri bu muhtasar sözlükte toplamıştır.

9) Abdurrahmân Nüreddîn el-Câmî, *el-Fevâ'idu'd-Diyâ'iyye: Şerhu Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, nşr. Usâme Tâhâ er-Rifâ'î, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, İstanbul, ts., I, 3.

10) Muhtar, a.g.e., s. 21.

11) Muharrem Çelebi, *İmam Birgivi'nin Dilçiliği* (İmâm Birgivi Sempozyumu), hazırlayan Mehmet Şeker, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 53.

12) Bundan sonra beyit numaraları I. Nüsha Giriş Bölümünde ise I.N.G.; Dağarcık Bölümünde ise I.N.D.; II. Nüsha Giriş Bölümünde ise II.N.G.; Dağarcık Bölümünde ise II.N.D. şeklinde kısaltmalar ile verilecektir.

2-Nazım Geleneğini Sürdürmesi:

*Lûgat-i Yûsuf*un belirgin diğer bir özelliği yine bir medrese geleneği ve telifat tarzı olan manzum bir eser olmasıdır. Arap gramer tarihinde İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si ile müstakil bir tarz olduğunu ispat etmiş olan ilmî eserlerin nazm edilmesi âdeti, geleneksel medrese eğitiminde öğrenciye kolaylık sağladığı düşünülen ve ezber yoluyla adeta öğrencinin temel bilgileri zihnine kazınmasını hedef alan bir yöntemdir.

Dil geleneğinde pek çok bilgi manzum hale getirilerek, bu sayede kalıcı olması istenmiştir. Bu yöntemle gramerden belagata, tefsirden kıraate dinî ilimlerin hemen hemen bütün alanlarında başvurulmuştur. Yöntem daha "Hz. Ömer zamanında açılmış olan Küt-tab Okullarında Kur'ân'ın okutulması ve ezberletilmesine yönelik olarak altı yaşındaki çocuklara uygulanmaya başlanmıştır¹³.

Günümüzde çok yaygın olmasa da hala ilk kademedeki öğretim alanında kısaltmalar ya da bilgilerin depolandığı formül ifadeler kullanılmaktadır. Pekiştirme harflerinin 'pı-rasam'ın; kaynaştırma harflerinin 'yaşasın'ın; yumuşak seslerin 'limonları ye' cümlesinin ünsüzlerinde toplanması böyledir¹⁴. Günümüzde ders kitaplarındaki bazı didaktik şiirler *Lûgat-i Yûsuf* un yoğunluğunda bilgi aktarımına sahip olmasalar da kısmen aynı işlevi görmektedirler. Medrese geleneğimiz içerisinde birtakım manzum kitapların telif edilmesi ve ders kitabı olarak benimsenmesinin nedeni medrese öğretiminin ezber hususuna çok önem vermesinde de aranmalıdır. Esasen medreseliler bu tür şiir ve tekerlemelere oldukça yatkındır. İsmail Durmuş bu anlamda, *Sarf Cümlesi* kitabının değerini ifade eden şu tekerlemeyi nakleder: 'Emsile evlek evlek/ Bina yağlı börek/ Maksûd karış kuruş/ İzzî'de kırıldı kiriş/ Yiğitsen Merah'a giriş¹⁵' Gelenekte yöntem bu kadar önemli görününce *Elfiyye*'de ve *Lûgat-i Yûsuf*'ta olduğu gibi bazen beyit ve dize sınırını aşarak, tüm bir esere uygulanmıştır.

Bu gün için bir gramer kitabının, bir sözlüğün şiirsel üslupta yazılmış olmasını anlamak güç olabilir. Fakat gelenekte şiirin bütün bir geleneğin mihverinde bir tür olduğu dikkate alınınca bu husus daha anlaşılır olmaktadır. Bu yöntem bizim ilmî literatürümüzde olduğu kadar, dînî ve folklorik eserlerimizde de görülür. *Sîret-i Nebî*'nin halk arasında ruhani bir atmosferde okunması boşuna değildir. Bu gelenek, biraz da şifahi kültürün bir sonucudur. Eski Arap şiirinin bir güfte niteliği taşıdığı, her şiirin nağmeli bir şekilde okunduğu bir kültürün mirasçısı olan İslam milletleri şifahi geleneğin dışı dönük ve ferdî özgürlük karşıtı olan bu yanını hep korumuşlardır.

Lûgat-i Yûsuf elbette sanat yapmak amacıyla yazılmamış, sanatın ve şiirin gücünden yararlanarak kelimelerin öğrencinin zihninde yerleşmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Bu nedenle eserin şiir değeri üzerinde derinlemesine durulması anlamsızdır. Bu bakımdan yazar kolayca kalem oynatabileceği -nispeten kolay ve akıcı bir bahir olan- remel bahri-

13) Hıfzurrahman Raşit Öymen, "İslamiyet'te Öğretim ve Eğitim Hareketleri I", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XI, Ankara, 1963, s. 69-70.

14) Soner Gündüzöz, *Arapçada Kelime Türetimi: Kavramlar-Kuramlar-Kurumlar, Dinbilim*, Samsun, s. 44.

15) İsmail Durmuş, "el-Emsile", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 166-167.

ni seçmiştir¹⁶. Yazar hem hecesini çok fazla dolgu unsuru olarak kullanmakla beraber aruz vezninden taviz vermeden böyle bir bilimsel eser ortaya koyması bakımından takdirle karşılanmalıdır.

B-Eserin İç Özellikleri:

1-Eserin Bir Sözlük Olarak Kapsamı:

I. Nüshaya göre 30 beyitlik Giriş bölümünden sonra seksen beş beytin ortalama 81 beytinde kelimelerin anlamını açıklayan eserin yazarı Yahya Efendi'nin her beyitte hemen hemen altı kelimeyi açıkladığı dikkate alındığında eserde yaklaşık dört yüz seksen kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. Eserin baş tarafında açıklanan Cennet ve Cehennem adları da hesaba katılınca beş yüz kelime bir dağarcık karşımıza çıkar. II. Nüshada kelimeler bundan biraz az olmakla çok da farklı değildir. Müptedi; yani dönemin ilkokuluna giden bir öğrenci için yabancı bir dilde hiç de azımsanmayacak bir söz varlığıdır bu. Fakat bu söz varlığının çok isabetli seçilmediği görülür. Yapılan incelemeler, dilde en çok başvurulan öğelerin yapı sözcükleri, yani belirtme öğeleri (article), zamir (adil), sıfat, bağlaç, yardımcı eylem gibi öğeler olduğunu ortaya koymaktadır¹⁷. Buna rağmen *Lügat-i Yûsuf* hâzâ işaret zamiri (I.N.D.74/II.N.D.52); ene ve ente zamirleri (II.N.D.37) ile yetinmiştir. Daha pek çok kullanım oranı düşük kelimeyi de dağarcığına almaktan çekinmemiştir. "Her dilde kimi kelimeler öteki öğelerden çok daha sık kullanılır. Okumaya yeni başlayan, ilkokulun ilk sınıflarındaki öğrencilere ya da bir yabancı dili öğrenmeye başlayanlara ilk aşamada öğretilmesi gereken kelimelerin hangisi olduğu, dilin kelimelerinin hangi sıraya göre tanıtılması gerektiği belirlenirken değişik gereksinimleri karşılayan anadili ve yabancı dil sözlükleri hazırlanırken dildeki öğelerin sıklıklarının bilinmesi gerekmektedir¹⁸." *Lügat-i Yûsuf* öncelikle isimlere ağırlık vermesi bakımından ise tutarlıdır. Zira "çocuk dil öğrenirken ilk önce isimleri, sonra sıfatları, sonra fiilleri beller¹⁹."

2-Eserde Takip Edilen Yöntem ve Plan:

Yahya Efendi eserine dönemin geleneğine uyarak besmele-hamdele-salvele ile başlar. Eserini yazış gayesini açıkladıktan sonra tevazu ile okuyucunun duasını bekler. Besmele-hamdele-salvele ve dua geleneksel Osmanlı eserlerinin giriş planını tayin eden unsurlardır. Giriş kısmında eserin yazılış amacı da belirtilmiştir.

16) Remel bahri: Câhiliyedeki gınâ (şarkı) türlerinden bir tür adıyla anılan bu bahir recez grubundan sayılır. Bu tür o dönemde insanların savaşlarda dillerinden düşürmedikleri bir türdür. Hatta deve çobanları da bu bahre meftundu. Bu bahrin şarkı ve nağmeye uygun bir yapısı vardır. Bu nedenle kadim Arap şiirlerinde remel bahriyle yazılanlar müzikal armonisi nedeniyle şarkı olarak okunurdu. el-Ma'arrî'nin böyle şiirleri vardır. Bkz. Celâl el-Hanefî, *el-'Arûz: Tehzîbuhu ve l'âdetu Tedvînihi*, Bağdat, 1978, s. 309; Ayrıca recez için bkz. İbrahim Yılmaz, *Arap Şiir Sanatında Recez ve Ur-cûze*, Erzurum, 2002. Ayrıca bazı Kur'ân âyetlerinde bu bahre tesadüf edilmiştir. Örneğin "len tenâlü'l-birra hattâ tunfikû", Âl-i İmrân 3/92, âyetinin vezni fâilâtün fâilâtün fâilün'dür. Ve remel-i müseddesi mahzûf gerçekleşmiştir. Bkz. Ali Şîr Nevâyî, *Mizânü'l-Evzân*, TDK, haz. Kemal Eraslan, Ankara, 1993, s. 12.

17) Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara, 2003, II, 17, 23, 31.

18) Aksan, *a.g.e.*, III, 20.

19) Siheyla Bayrav, *Filolojinin Oluşumu*, Multilingual Yay., İstanbul, 1998, s. 93.

i-Yahya Efendi sözlüğünde vezin ve kafiye sağlamak amacıyla bazen önce Arapça kelimeyi ve Türkçe karşılığını; bazen de Türkçe karşılıktan sonra Arapça kelimeyi verir.

ii-Vezne uymak için hem hecesini ve diğer bazı kelimeleri dolgu malzemesi olarak kullanır. Bazen de kelimelerdeki harfleri düşürür ya da harf ekler.

iii-Nazım özelliği: Eser daha önce de geçtiği gibi remel bahrinde fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde telif edilmiştir. Nazım birimi klasik edebiyatımızdaki beyittir.

C-Dönemin Kültürünü Yansıtmaya Bakımından Eser:

1-Sözlüğün, Yazarının Zihin Dünyasını ve Çevre Koşullarını Yansıtmaya:

Yahya Efendi'nin sözlüğüne aldığı kelimelerde daha çok Kur'ânî kelimeleri esas aldığı söylenebilir. Bu durumun en iyi göstergelerinden biri onun, sözlüğünde *Cennet* ve *Cehennem* adlarına öncelik vermesidir. *Lûgat-i Yûsuf* kelime dağarcığı bakımından belli bir sıra düzenine bağlı kalmamasına rağmen, söz konusu *Cennet* ve *Cehennem* adları kendi içinde anlamlı bir grup oluşturmuştur. Öyle ki yazar *Cennet* ve *Cehennem* adlarından sonra da ilk kelime olarak sema 'gök' kelimesini vermiş (I.N.D.1), adeta sözlüğünün seküler bir sözlük değil, semâvî yönü ağır basan; yani dini içerikli kelimelerin öncelikli olduğu bir sözlük olduğunu anlatmak istemiştir.

Yazar, *sema*, *arz*, *irtifa* kelimelerini verdikten sonra insan organlarına geçer: *Kemik*, *deri*, *baş*, *yüz*, *göz*, *dudak*, *işitmek*, *burun*, *kulak* anlamlarına gelen kelimelerin Arapça karşılıklarını sıralar (I.N.D.2-3-4). Birden merhum, sakız anlamındaki 'ilk kelimesini anar. (I.N.D.4) Bu tertip, her ne kadar *Cennet* ve *Cehennem* adlarına öncelik vermiş olsa da, yazarın sistemli bir yönteminin olmadığını gösterir. yazar bir süre daha insan organlarını saydıktan sonra, insanın ayakkabı, gömlek gibi giysilerine geçer. *Başmak*, *gömlek*, *peştamal*, *mest*, *börk*. (I.N.D 8-9) Aslında bu kelimeler Arapçadaki öneminden çok Yahya Efendi'nin çevresinden gördüğü giyim-kuşamın bir yansıması gibidir. Bu noktada 'yazar, kelimeleri seçerken kendi kültürel ortamından etkilenmiştir' diyebiliriz. Hatta bu kelimelere dayanarak başında börk şapkası, sırtında peştamalı, gömleği, ayağında başmak ve mestleriyle bir adam resmedebiliriz. *Cennet* arzusu taşıyan ve *cehennem* kaygısı çeken bir insan tipidir bu. Belki bu resmi örseleyen sadece sakız kelimesidir. Sözlük ilerledikçe dini ve eskatolojik hava daha da ağır basar:(...) *Tur Dağına tûr*, *Cennet içre bakire kız adı hûr*. *Dahi gilmân şol kimesne ismidir*. *Yukaru göbekden oğlan resmidir*. Tepki belden aşağıya kız resmidir. Ser-te-ser başdan başa nur cismidir. (I.N.D. 43-45) Bu noktada sözlük uhraya olan inancın 'âmentü'süne dönüşmüştür.

2-Sözlükte Sosyal Yapının Anahtarı Olarak Kelime Grupları:

Dönemin kültürel ve sosyal yanı hakkında ipuçları veren *Lûgat-i Yûsuf*'taki belli başlı kelime gruplarını I. Nüsha ve II. Nüsha olarak ayrı ayrı şöylece belirlemek mümkündür:

I. NÜSHA:

- i- **Ekonomik faaliyetler:** Satmak (bey') 60, eğirmek, (gazl) 62, iş (sun'), borç (deyn), dükkan (hânût) 63, âzâd ('ıtk) 67.

- ii- **Zirai ve hayvansal ürünler:** Petek (şâm) 11, çiçek (riyâz) 38, pişmek (tabh) 21, yün (sûf) 32, boynuz (karn) 34, saman (tibn) 52, (ayrıca bkz. Besinler)
- iii- **Madenler:** Gümüş (fidda), altın (zeheb) 17, demir (hadîd) 22.
- iv- **Araç-Gereçler:** Sofra (hon) 11, sürme (kühl) 12, yay (kavs), kılıç (seyf) 14, tarak (şâne) 17, ev (beyt) 19, ok (sehm) 20, kın (gılâf) 22, elek (minhar) 26, bıçak (sikkîn) 28, çırağ (sirâc) 42.
- v- **Giysiler:** Başmak (na'l), gömlek (kamîs), peştamal (izâr) 8, mes[t] (huf), börük (kalensûf) 9, don (sevb), etek (zeyl)- yen (kim), penye (kutn) 11, tâc (kisve) 28-29,
- vi- **Hayvanlar:** Serçe ('usfûr), kaz (bat) 20, erkek deve (ibil), dişi deve (nâka) âlâ deve (hicân) 30, erkek eşek (himâr), dişi merkep (ütin) 31, enik (bakar), koyun (ganem), koç (kebş), keçi (ma'iz) 32, teke (nîs), oğlak (cedy), kuzu (remis), manda (câmûs) 33.
- vii- **Besinler:** Bostan (nahl) 12, elma (tuffâh), incir (tîn), nar (rummân) 13, buğday (hintâ), arpa (şa'r), un (dakîk), darı (dücne), kavun (sevîk), ekmeç (hubz), sirke (hal), yağ (dühn), et (lahm), iç yağı (şahm) 15-16, biryân (şive) 21, su (mâ') 22, mâi su tuzu (milh) 33, pekmez (dübüs), bal ('asel) 35, balık (semek) 36, süd (leben) 39, meyve (semer) 40, yumurta (bîd) 42, tuz (milh) 65.

II NÜSHA:

- i- **Ekonomik faaliyetler:** Eğirmek (gazl), pîşe (sun'a)²⁰, borç (deyn) 51, gütmek (ra'y) 67.
- ii- **Zirai ve hayvansal ürünler:** Panbuk (kutn) 11, elma (tuffâh), üzüm ('ineb), nar (rummân) 13, buğday (hintâ), arpa (şa'îr), darı (dücn), yün (sûf), boynuz (karne) 29, yemiş (semer) 33, yumurta (beyda) 34, saman (tibn) 44, ot (haşîş) 59, şarap (hamr) 62, dâne (habbe) 69.
- iii- **Madenler:** Altın (zeheb), gümüş (fidda) 17, demûr (hadîd) 22.
- iv- **Araç-Gereçler:** Sofra (havân) 11, sürme (kühül) 12, yay (kavs), kılıç (seyf) 14, köprü (kantar), ev (beyt) 19, ok (sehm) 20, bıçak (sikkîn), kın (gılâf) 22, tâc (kisve) 24, bizek [bilezik] (haly), tezek (revs) 25, iyerçak (serc), çınkarak (ceres) 26.
- v- **Giysiler:** Başmak (na'l), kamîs (gömlek) 8, bört (kalensüf), mest (huf) 9, don (sevb), etek (zeyl), yen (kem) 11.
- vi- **Hayvanlar:** Kaz (bat), deve (ibil), at (feres) 26, eşek (himâr), katır (bağl), it (kelb), kurd (zi'b), kedi (hirre), bit (kaml) 27, sığır (bakar), koyun (ganem), buzağı ('ıcl), dana (tib') 28.
- vii- **Besinler:** Un (dakîk), bulu/a?/nan kât [bulamaç] (sevîk) 15, etmek (hubz), sirke (hal), yağ (dühn), et (lahm), yî (şahm) 16, yahni (tabh), biryân (şivâ), şurba/çorba (marak), 21, süd (leben) 32, tuz (milh), yimek (ta'âm) 53.

Üzerinde bu tür yiyeceklerin olduğu sofrâ ister Anadolu'nun üçra bir köyünde düşü-
nülün, ister Arabistan'ın ya da Halep'in fukara bir bâdiyesinde, durum değişmez. Bun-

lar büyük bir medeniyetin ağırlığını katmer katmer sorunlarla sarmalamış da omuzlarına almış, yıkılmakta olan bir imparatorluğun bir bucağından insanların azığıdır nihayetinde.

D-Yazarın Hataları ve Esnek Anlam Verdiği Kelimeler:

Lügat-i Yûsuf'ta geçen bazı kelimelerde anlam yanlışları ve nüans eksikleri vardır. Bazısında ise kalıp hataları vardır.

1-Pek çok kelimedede sıfat ve mastar ayırımı gözetilmemiştir: Kesr çokluk değil çok (I.N.D.20); şiba' tokluk değil, tok (I.N.D.29/II.N.D.24) olarak anlandırılmıştır. az (killet) (I.N.D.20), aç (cû') (I.N.D.29/II.N.D.24), arı (tuhr) (I.N.D.49/II.N.D.39), dar (dîk) (I.N.D.49), çok (ziyâd) (I.N.D.67), ayrı (fark) (I.N.D.69), hûb (hüsn) (I.N.D.74), çirkin (kubh) (I.N.D.74/II.N.D.64), azap eden (zecir) (I.N.D.77/67) gibi kelimelere ek olarak 'giymek' anlamındaki (lebs)'in 'giy' emir kipiyle (I.N.D.75), gerçekte mâzî kalıbında olan (kâme)'nin 'durmak' şeklinde (I.N.D.80/II.N.D.60) bir mastarmış gibi karşılanması da sayılabilir. Bu durumun nedeni bazen bahre uyma arzusundan kaynaklanmıştır.

2-Arapçada az bilinen kelimeler sözlüğün kelime kadrosuna dahil edilmiştir: Türkçede her çocuğun bildiği teke, kuzu, (dişi) at gibi kelimelerin Arapçada yaygın şekilleri değil, sırasıyla nîs, remîs, hicra gibi daha az bilinen şekilleri verilmiştir. (Bkz. I.N.D.33-34) Bu kelimelere tarak anlamındaki şâne (I.N.D.17), artık anlamındaki sü'r (I.N.D.9) ve yüzme anlamındaki melâh da (II.N.D.57) eklenebilir. Oysa ki bu kelimelerin artık anlamında bakıyye, tarak anlamında muşt ve yüzme anlamında sibâha şekilleri Arapçada çok daha yaygındır.

3-Kelimeler Türkçede döneminde bile yaygın olmayan bazı kelimelerle karşılanmıştır: Arapça kelimelerin Türkçede yoğun olarak bulunduğu on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olsa da ilkokul seviyesindeki bir öğrenci için Arapça bir kelimenin Türkçe karşılığı olarak pîl (I.N.D.10/II.N.D.10), biryan (I.N.D.21/II.N.D.21), pâk ezân (I.N.D.50), pertev âk (I.N.D.22) kenc, reñç (I.N.D.66), bitî (I.N.D.76) gûş (II.N.D.44) bank (II.N.D.40), pişe (II.N.D.51), güman (II.N.D.55) gibi kelimelerle karşılaşmış olmak pek de iç açıcı olmasa gerektir.

4-Zaman zaman Arapça kelimelerin Türkçe karşılıkları yerel kelimelerden verilmiştir: Kara parçası demek olan ber yazı olarak karşılanmıştır. Bu kelime Türkçede çok yaygın bir kelime değilse de ova ve düz yer anlamlarında yazıya çıkmak tabirinde geçer²¹.

5-Bazı Farsça kelimeler Arapça olarak sunulmuştur: Sözlükte gerçekte Farsça olan kelimeler Arapça gibi sunulmuştur. Örneğin dâm 'tuzak' (I.N.D.46)²² ikilisinden dâm kelimesi Farsça olmasına rağmen Arapça kabul edilmiştir. Nâme 'bitî' (I.N.D.329/II.N.D.66)²³ olarak kaydedilen kelimelerden her ikisi de dönemin Türkçesine de gir-

21) Bkz. Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1317, 1528.

22) Muhammed Altûncî, *el-Mu'cemu'z-Zehebî*, Dâru'l-'İlm, Beyrut, 1969, s. 254; Şemsettin Sâmî, *a.g.e.*, s. 599.

23) Altûncî, *a.g.e.*, 562; Şemsettin Sâmî, *a.g.e.*, s. 329.

miş olan Farsça asıllı kelimelerdir. İvmek [çabukluk] olarak karşılanan şitâb (II.N.D.65) Arapça değil, Farsça bir kelimedir²⁴. Nâfe 'göbek' kelimesi de böyledir (I.N.D.36)²⁵. Yazar ses benzerliğinden dolayı Arapçadaki endamlı kadın anlamındaki *münîfe* kelimesi ile bir bağlantı kurmuş olsa gerekir. Daha ilginç olan yasdık ve baş kelimelerinin birbirlerine karşılık gibi sunulmasıdır (II.N.D.44). Oysa her iki kelime de Türkçedir.

6-Kelimelere yanlış anlamlar verilmiştir: Pek çok kelimeye nüans yanlışlığı yapılrken bazı kelimelerde ciddi anlam yanlışları yapılmıştır. Örneğin rebî' gerçekte bahar anlamındayken 'yaz', (I.N.D.14), Mahfî ise gizli demekken 'uzun' olarak karşılanmıştır. Keza sevîk kelimesine kavun anlamı verilmiştir. (I.N.D.15) Oysa sevîk püremsi bir tatlıdır. A'ver, 'şaşı' diye karşılanmıştır. (I.N.D.41) Halbuki 'tek gözü kör kişi' demektir.

7-Bazı kelimelerde ayrıntı farkları kaçırılmıştır: Dal anlamındaki fer'in budak (II.N.D.33); kapı anlamındaki bâb'ın 'eşik' (I.N.D.63/II.N.D.51), tuzlu ve hoş anlamındaki melîh'in 'tatlı' (I.N.D.67/II.N.D.53); hazımsızlık anlamındaki tuhame'nin (ki yanlış olarak tahme şeklinde kaydedilmiştir) 'tokluk' (I.N.D.70), 'yazarak çoğaltılmış metin/kopya' anlamındaki nüsha'nın 'yazmak' (I.N.D.74), ödül anlamındaki ecir'in 'hak'(I.N.D.77); temren/mızrak ucu anlamındaki sinân'ın 'kılıçlar' (I.N.D.79) olarak karşılanması ise oldukça zorlama; hatta yanlıştır. Fettâne fitne uyandıran kız demekken fetât anlamında alınarak kız olarak karşılanmıştır. (II.N.D.48)

Doyma anlamında verilen tahme kelime ise belki de yazarın bu kelimeyi tahme/tahma ve tohma şeklinde algılaması sonucu *tohma* ile *doyma* arasında bilinçsiz bir bağ kurmasından kaynaklanmış olabilir. Bu tür hadiselerle çokça rastlanmaktadır. Dilbilimde bu olaya yakıştırmaya denilmektedir²⁶. Şahsen Arapça derslerinde, 'perde' demek olan Arapça 'sitâr' kelimesine İngilizce'deki 'star' kelimesinden etkilenecek 'yıldız' anlamı verenlere, ke-nâri Cehennem 'Cehennem ateşi gibi' ifadesini 'Cehennem kenarı' olarak algılayanlara, 'kar' anlamındaki selc'i 'salça' yapanlara, Kur'ân'daki 'ğâvûn' kelimesine 'kavun' anlamını vermeye kalkışanlara rastlamışızdır²⁷.

8-Arapça kelimelerin kalıplarında bazı hatalar yapılmıştır: Sofra (hon) (I.N.D.10), dul (ermil) (I.N.D.18), biryân (şive) (I.N.D.21), pire (bergûs) (I.N.D.35), Öpmek (kabl) (II.N.D.51), yorgan (ilhâf) (I.N.D.51), gece gezmek (isrâ'îl) (I.N.D.58), delik (şukub) (I.N.D.65), bölmek (kısm) (II.N.D.38), çok (ziyâd) (I.N.D.67), tokluk (tahme) (I.N.D.70), uyu (nüm) olarak verilmiştir. Bu kelimelerin sırasıyla doğru şekilleri huvân, ermel, şivâ, burgûs, kuble, lihâf, isrâ, şukb, kasm, ziyâde, tuhame, nem'dir.

24) Altıncı, a.g.e., 368; Şemsettin Sâmî, a.g.e., s. 770;

25) Bkz. Şemsettin Sâmî, a.g.e., s. 1449.

26) Bkz. Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yay., İstanbul, 2002, s. 123; Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1992, s. 168.

27) Bu satırların yazarlarından biri olarak ben Soner Gündüzöz'ün Arapça'yı yeni öğrenmeye başladığı günlerdi. Sayın hocam Prof. Dr. Süleyman Tülücu'nün dersinde kitaptaki alıştırmayı okumaya ben talip olmuş, el-kahvetu tusna'u mine'l-bünni 'kahve kahve bitkisi (bün)den yapılır.' cümlesini el-kahvetu tusna'u mine'l-leben diye okumuştum. Hocamın bün kelimesini leben (süt) olarak yanlış okumam üzerine 'O sütlü kahve olur' sözü üzerine tüm sınıf kahkahaya boğulmuştu. Bu tür yanlışlara Mısır'daki Türk öğrencilerinin otobüse bin anlamındaki itla'ya şaka yollu atla'ya dönüştürmesi de eklenebilir.

Söz konusu kelimelerdeki bu hatalar katip hatası olabileceği gibi, yazarın kendisinden de kaynaklanmış olabilir. Huvân kelimesinin hon şeklindeki yazımı daha önce geçen don kelimesine uydurma arzusundandır. Aynı şekilde isrâ kelimesine /il/ ekinin eklenmesi, bir önceki beytin son kelimesi olan melâl kelimesine uygunluk ve vezin zaruretinden kaynaklanmış olabilir. Fakat bu sefer de ortaya farklı anlamda bir kelime çıkmıştır. Belki de isrâ'îl ile kastedilen *isrâ-i leyl'* dir.

9-Türkçe kelime şekillerinde bazı tasarruflarda bulunulmuştur: Kendisinden sonraki çanak kelimesiyle ses uyumu sağlamak için konuk kelimesi konak yapılmıştır. (II.N.D.66). Vezin zaruretinden tabâk kelimesinin ilk hecesi düşürülmüş, kelime 'bâk' olarak yazılmıştır. (II.N.D.33)

10-Sözlükçülükte bir kusur olan *daire çizme yanlışına düşülmüştür:* Sözlükbilimde daire çizmek olarak anılan kelimelerin misli ya da eşanlamlısı ile karşılanması olgusu²⁸ *Lügat-i Yûsuf* ta bazı kelimelerde görülür. Tûr 'Tûr' (I.N.D.43/II.N.D.34), va'de 'ecel' (I.N.D.64/II.N.D.52), makbere 'kubûr' (II.N.D.46), gark 'gark' (II.N.D.57), kadîmü'l-eyyâm 'ezel' (II.N.D.64) gibi.

11-Eserde kelimeler bir plana göre gruplandırılmamıştır: Eserde her ne kadar giriş bölümünde Cennet ve Cehennem ile ilgili kelimeler topluca verilmişse de (Bkz. I.N.G.13-28/II.N.G.11-12) daha sonra verilen kelimelerde belli bir plan gözetilmemiştir. Bazen birbirine yakın kelimeler verilmişse de buna çok fazla itibar edilmemiştir.

12-Eserde dolgu unsurları ve tekrarlar vardır: Eserde başta hem hecesi olmak üzere (Bkz. I.N.G.1-2 'iki defa' -6-14-15-16-23-28/I.N.D.7-20-22-25-28-30-32-34-35-36- 'iki defa' -42-48-50-52-53 'iki defa' -61-62-76/II.N.G.1-2 'iki defa' -12 (üç defa'), **dîrler** (I.N.D.30/II.D.1), **dînur** (I.N.D.27-31-35), **durur** (I.N.G.11 '2 defa'/I.N.D.32 '2 defa' -36-53 '2 defa'/II.N.G.10 '2 defa'), **hemân** (I.N.G.6/II.N.G.6) gibi vezni sağlayacağı düşünülen dolgu kelimeler kullanılmıştır. Kisve Tâc ifadesi ise mükerrer olarak bulunmaktadır (I.N.D.28-29).

Sonuç:

Bilimsel eserlerin nazm edilmesi geleneğinin bir nümunesi olarak Osmanlının son döneminde yazılmış olan *Lügat-i Yûsuf*, kendinden önceki benzerleri gibi öğrencilerin bilgileri kolayca öğrenmeleri ve uzun süre akılda tutmalarını sağlamak amacıyla yazılmıştır. Sanat yapmaktan çok sanatı kullanarak bilginin öğrenciye ulaşmasını hedefleyen bu sözlük kelimelerdeki seçimi bakımından çok tutarlı olmasa da, din öğretimine katkı sağlamak amacıyla daha çok Kur'ânî kelimelerin seçilmesi olduğu bir sözlüktür.

Sözlüğün kelimeleri, dönemin okullarında dinî bilgilerin öncelendiğini göstermektedir. Öte yandan sözlüğün dağarcığındaki kelimeler toplumun sosyal yapısı hakkında ipuçları vermektedir. Eserin ait olduğu toplum, el sanatlarının hakim olduğu, tarımsal faaliyetlerin ekonomide başat rol oynadığı kapalı bir toplumdur. Dönemin islahât hareketleri dahi bu gerçeği değiştirememiştir.

28) Bayrav, a.g.e., s. 96.

Bu çalışmada bir yönüyle sözlüğün içeriğinden kalkarak yazarın ve döneminin yapısı sorgulanmıştır. Sözlükte dil öğretiminde öncelikli olmayan kelimelere de yer verilmiş olduğu görülmüş, bazen dönemin dilinde var olan Farsça kelimelerin Arapçaymış gibi sunulduğu tespit edilmiştir. Bu durum yazara bağlı bir yanlış olmakla beraber, Türk dilinin o zaman için Arapça ve Farsça ile iç içe yapısını da gözler önüne sermektedir.

EK 1- Eserin Metni:

LÜGAT-İ YÛSÛF I. NÜSHA

GİRİŞ BÖLÜMÜ

- 1- Hamdu lillah çok salât hem senâ - Kıldı mezîd ni‘metimiz Rabbenâ.
- 2- Ol bizi kâbil şahâdet kıldı hem- vâcibi makbûl ibâdet kıldı hem.
- 3- Kullara lâzım işi arz eyledi - tâlib-i ilm olmağı farz eyledi.
- 4- Zeliha kardaşı Yusuf oğlumun - dersi irdi lügate göz nurumun.
- 5- Pes lügatsiz ilim okumaktır murâd - özge lügatte çok olur kîlu kâl²⁹.
- 6- İhtisâr ittim lügat tahfîf hemân - ihtirâr ittim sakîlden der zemân³⁰.
- 7- Tahfîf ile ibtidâ kılşa gulâm- güçlü olmaz intihâda pes kelâm³¹.
- 8- Var idi müşkil lügatten çok kelâm- fehm idemezdi³² ânı Yusuf temâm.
- 9- Bâis-i te‘lîfimi³³ bil kıl duâ- irişe feyz-i ilâhîden sana
- 10- Başlayalım söze bismillâh ile -Kâdiru Âdil Kerîm Allâh ile.
- 11- İsmi çoktur illâ özü birdurur -hikmeti âlemler içre sirdurur.
- 12- On sekiz bin âlemi var eyledi- Cenneti müminlere yar eyledi.
- 13- Gelberû ilmi taleb iden civân- Cennetin isimlerin kılâm beyân.
- 14- İsmidir Dâru’l-cinân evvelinin- hem dahi Dâru’s-selâm ikincinin.
- 15- Cenneti Me’vâdurur üçüncüsü- Cennet-i Huld oldu hemdurur dördüncüsü.
- 16- Hem beşincinin Na’îm’dır ismi bil- sâdise Dâru’l-karâr didi Celîl.
- 17- Sâbi’i Firdevs-i A’lâdır bilin-isterisen hakkı rızâsında bulun.
- 18- Bâğ-ı ‘Adindir sekizinci temâm - bil isimlerin taleb kılma hâl.
- 19- Bâğ-ı ‘Adin içre vesîle bir makâm- mahsus olmuştur Habîb’e ve’s-selâm.
- 20- Gel bu kez Tamu³⁴ isimlerin diger-biluben kıl dâima havfu hazer³⁵.
- 21- Yedi atbâk oldu Nâr³⁶ ey Peder- her biri bir fırkaya cây-ı makar.
- 22- Bâb-ı evvelin³⁷ adıdır çün Sa’îr - kor ana Nasrânîleri ol Kadîr.
- 23- Bâb-ı sanî³⁸ İblis’in etbânın - hem Lazâ’dır ismi dahi bil ânin.

29) Sadece sözlükle ilim okumaktır amaç. Diğer lügatler açıklamalarla kişiyi boğar.

30) Muhtasar bir sözlük hazırlayarak emek ve zamandan kazandım.

31) Çocuğa ne kadar açıklama yapılsa da bu tür zor sözlüklerle dili yeterince öğrenemez.

32) Fehm etmek: Anlamak.

33) Bâis-i te‘lîf: Yazma nedeni.

34) Tamu: Cehennem.

35) Havf-u hazer: Korkarak kaçınmak.

36) Cehennem yedi tabaka oldu.

37) Bâb-ı evvel: Birinci kapı.

38) Bâb-ı sanî: İkinci kapı.

- 24- Bâb-ı sâlisin³⁹ adıdır. Çün Sekar bî nemâz olanları anda yakar.
- 25- Bâb-ı râbi⁴⁰ ismi Cahîm'dir diger- Dünyaya mâil olan anda karar.
- 26- Bâb-ı hâmise⁴¹ Cehennem didi Hak- ger inanmaz isen ol Kur'ân'a bak.
- 27- Bâb-ı sâdis⁴² Hâviyedir ismi çün- hâdır olmuştur münafıklar için.
- 28- Çünki esmâ-i Cinân⁴³ hem Tamu - bu makama dek didim bir bir kamu.
- 29- Gel bu dem gûş eyle⁴⁴ bildirem lügât- ol Habîb'e dî selâm ile salât.
- 30- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât- Bahr-i remel üzre oldu bu lügât.

DAĞARCİK BÖLÜMÜ

- 1- Gök semâ, yer arz, yüksek irtifâ'-süflî dî alçağa. Aydınlık şu'â.
- 2- 'Azm kemikdir, cild deridir, re's baş- cebhe alın, şa'r saç, hâcib kaş.
- 3- Vech yüzdür, 'ayn göz, şefe dudak- sem' işitmek burun enf, üzün kulak.
- 4- 'İlk sakızdır fem ağız, cenb yan-sin diştir. Fi'l iştir. Dil lisan.
- 5- Lihye sakal, halk boğaz, yed el- zahr arka, batn karın, sulb bel.
- 6- Rükbe diz, ayak ricldir. Dem kan, sadr göğüs, kalb cenân, rûh cân.
- 7- Kalb yürektir. Hem dahi mirâre öd- kelv bökrek⁴⁵. yakıcı nâr adı: Od.
- 8- Na'l başmaktır. Kamîs gömlek, izâr- peştamaldir. Ay kamer, gündüz nehâr.
- 9- Huf mes, börük kalensûf, savt ûn ?- zevk tatmak, sü'r artık, şems gün.
- 10- Leyle gice, keyf, nice, sene yıl- şehr aydır, yevm gündür, pîl⁴⁶ fil.
- 11- Şevb dondur. Sofra hondur. Zeyl etek. Kim yendir. Kutn penye, şâm petek.
- 12- Reml kumdur. Kühl sürme, taş hacer- nahl bostan, köklü ağaçtır şecer.
- 13- Elma tuffâh, tîn incir, selc kar-rîh yel, matar yağış, rummân nar.
- 14- Kavs yaydır. Seyf kılıç, lehv saz-kış şitâ, bahar rebî'dir sayf yaz.
- 15- Hinta buğday, şa'r arpa, un dakîk-dücne daru, âr hicâb, kavun sevîk.
- 16- Hübz etmek⁴⁷, hal sirke, dühn yağ-lahm et, iç yağı şahm, dehr çağ.
- 17- Fıdda gümüş, zeheb altun, ter 'arak-mer'e avrat, er racul, şâne tarak.
- 18- Eb ata, üm ana, 'abd kul-ced dede, mevlâ efendi, ermil⁴⁸ dul.
- 19- Bahr derya, ins insan, cin dev-zıl gölge, köprü kantâr⁴⁹, beyt ev.
- 20- Sehmdir ok, keşr çok, killet az- tayr kuş, hem serçe 'usfûr, batti kaz.
- 21- Tabh pişmek, şfve⁵⁰ biryân⁵¹, addi say-ekl yemek, şurb içmek, ganî bay⁵².

39) Bâb-ı sâlis: Üçüncü kapı.

40) Bâb-ı râbi': Dördüncü kapı.

41) Bâb-ı hâmis: Beşinci kapı.

42) Bâb-ı sâdis: Altıncı kapı.

43) Cinân: Cennetler.

44) Gûş eyle: Kulak ver.

45) Böbrek. Kelv ise kely olmalıydı.

46) Pîl Farsça fil demektir.

47) Ekmek.

48) Ermel.

49) Kantar.

50) Şivâ.

- 22- Hem hadîd demir, gılâf kın, buğz kin, mâ' su, pertev âk turâb, balçık tîn.
23- Dağ cebel, berru yaban, yoldur tarîk-sağ sol yemîn şimâl, uğrı serîk.
24- Cüfn göz kapağı, ben hâl, had yanak-gel te'âl, fe'nzur ileyye bana bak.
25- Farsu re's baş tepesi, hem kafâ- ensedir. 'Unuk boyun, cevru cefâ
26- Ketif omuz, kef avuç, sâ'id bilek-kol 'adud, şibr karış, minhar elek
27- Nikra fiske, dirseğe mirfak dinur-sürre göbek, sedy meme, ay yüzü nûr.
28- Hem bıçak sikkîn, sınır⁵³ had, karye köy- hulk huydur. Kâme boydur. Kisve tâc.
29- Bay ganî, yohsul⁵⁴ fakirdir. Cû' aç- şiba' tok, lâya'nî yoktur. Kisve tâc.
30- İbildir erkek deve, dişisine- nâka dirler. Hem hicân alâsına.
31- Çünkü erkek eşeğe himâr dinur- dişi merkebe dahi ütün dinur.
32- Hem enik bakar, ganem koyundurur- kebs köç, ma'iz keçi, sûf yündürur.
33- Teke nîs, oğlak cedy, remis kuzu- manda câmûs, milh mâî su tuzu.
34- Karn boynuz, erkek at/aygır feres- dişi hicra, dî hem kire denes.
35- Kummel bit, bergûs pire, katır bagal- dübüs pekmeze dinur. Hem bal 'asel.
36- Hem esed arslundurur. Nâfe göbek, -zi'b kurd⁵⁵, hem dahi ol balık semek.
37- Düb ayu⁵⁶, fehd pars, hayye yılan- fare sıçan, hirre kedi, kızib yalan.
38- Nemle karınca, dahi fuslân köşek- yani deve yavrusu, riyâz çiçek.
39- Sûd⁵⁷ leben, mevt ölüm, hay diri- fevk üsttür. Taht alttır. Half geri.
40- Meyve şemer, fer' dal, yaprak varak- asl köktür. Haml yük, yırtık hark.
41- Kati' kesmek, med çekmek, ratb yaş- havf korkmak, a'ver oldu gözü şaş.
42- Hem ziyâ aydın, sirâca dî çerâğ- dağ cebel, bîd yumurta, ebyad ak.
43- Şu'le nûr, dahi Tûr Dağına Tûr- Cennet içre bakire kız adı hûr.
44- Dahi gilmân şol kimesne ismidir- yukarı göbekten oğlan resmidir.
45- Tepki belden aşığa kız resmidir- ser te ser⁵⁸ baştan başa nur cismidir.
46- Kayd bağıdır. Cünne kalkan, dâm tuzak- sicin zindan, asi olmaklığa 'âk.
47- Fıkd yitmek, nebt bîtmek demek- rîh ıssı, kurretü'l-'ayn bebek.
48- Hem resûl elçi/refik, konşu⁵⁹ câr- er fetâ, fettâne kız, nısf yarı.
49- 'İd bayram, savm oruç, tuhr arı- re'y görmek, vakf durmak, dîk dar.
50- Belde şehir, hem sivâdî pâk ezân⁶⁰- Kur'ân'a Mushaf dî, kâtibtir yazan.
51- Râcî umucu dimektir. Nevha zâr⁶¹- hub sevmek, kabl öpmek, hâne dâr.
52- Rahm şefkattir. Dahi hüsrân ziyân- hem mülemma' bulaşık- tibn saman.
53- Hem deli mecnûn, hût balıkdurur- yorgan ilhâf⁶², şahid hem tanıkdurur.

51) Biryân: Kebap.

52) Gani-bay: Zengin.

53) Sınır.

54) Yoksul.

55) Kurt.

56) Ayı.

57) Süt.

58) Serteser: Baştan başa anlamında Farsça bir terkiptir.

59) Komşu.

60) Sivâd-pak ezân: Şehrin dışı.

61) Nevha zâr: Ağıt.

62) Lihâf.

- 54- Zimmî irmeni, ve kâfir harbedir- putlara evsân dî. Meyyit mürdedir.
55- Tevrât'ı Mûsâ'ya virdi ol sabûr- İncil'i 'İsâ'ya, Dâvûd'a Zebûr.
56- Ahmed'e Furkân'ı, inanmak îmân- Sûru İsrâfil çalar âhir zamân.
57- Fecr sabâh; dahvedir kuşluk. Zevâl- öyleye⁶³ karîb, vakt-i hüznü melâl.
58- Zuhr öyle, 'asr ikindi, sallı kıl- mağrib aḥşam⁶⁴, gice gezmek isrâ'îl.
59- Yatsu dî vakt-i 'işâ'ya; ol seher- nısf-ı leyl sonrası; sükker şeker.
60- Bey' satmak, tarh atmak, ism ad- hüznü kaygu⁶⁵, tenhâ ferd, efrahu şâd.
61- Hem lafz-ı noktadır âdem mâl bulan- geçmişe mâzî, muzâfîdir gelân.
62- Gazl eğirmek, 'azl ayırmak, a'mâ kör- hem soran sâ'il, dî unzur baka gör.
63- Sâni' üstâd, sun' iştir. Bâb eşik- deyn borç, hânût dükkân/beşik.
64- Şümme bundan sonra, va'de ecel, kezâ -böylece, dahi yine, işbu hâzâ.
65- Milh tuzdur. Fâris atlu⁶⁶, şukub delik- zan sanmak, den küp, zümre bölük.
66- Def' götürmek, kısım⁶⁷ bölmek, kenz kenc⁶⁸- sağır asam, lâl ebkem⁶⁹, dâ'u renç⁷⁰.
67- Nuksân eksik, evsat orta, çok ziyâd⁷¹- tatlu⁷² melîh, ekil yemek, 'ıtk âzâd.
68- Sütire perde, sibğ boya, kem nice- mahfi gizli, matvî uzun, lebed keçe.
69- Bi'r kuyu, mil'u dolu, nehr ırmak- gark boğmak, zirk? süm'a, ayru⁷³ fark.
70- Kübrâ-sugrâdır büyük-küçük dimek- taḥme tokluk, fakr yokluk, ekil yemek.
71- Habl ip, odun hatabtır. Ot haşîş, put sanemdir. Arturân bahâ necîş⁷⁴.
72- Duḥûl girmek, ḥurûc çıkmak, zemb günah- vasl irişmek, seyr gezmek, âh vâh.
73- Hamr mey, sekrân sarhoş, 'am amû⁷⁵- cem' yağmak, cem'ukum sizler kamu.
74- Nüşa yazmak, nesh bozmak, hüsn ḥûb⁷⁶- kubh çirkin, dâneler oldı hubûb.
75- Hub sevmek, ta'cîl ivmek, nesne şey', ibre iğne, ḥayt iplik, lebs gey⁷⁷.
76- Dayf konuk, nâme bitî⁷⁸, hâme kalem- gam elem, uyu dî nüm, lâzim ehem.
77- Ḥaylî ılkı, ra'y gütmek, hak ecir- öldüren kâtil, azâb iden zecir.
78- Hunfes osurgan böcektir. Dûd kurd⁷⁹- kurbağa difda', örümcek 'ankebût.
79- Salb asmak, darb urmak⁸⁰, zan gümân⁸¹- şerîk ortak, oldı kılıçlar sinân.

63) Öğle.

64) Akşam.

65) Kaygı.

66) Atlı.

67) Kasm.

68) Kenz kenc: Hazine.

69) Lâl-ebkem: Dilsiz.

70) Dâ'u-renç: Hastalık.

71) Ziyâde.

72) Tatlı.

73) Ayrı.

74) Bu ifade I. Nüşada yanlışlıkla atuvân bahâ bahîş şeklinde yazılmıştır. Biz düzelterek yazdık.

75) Amca.

76) Hüsn ḥûb: Güzel.

77) Giymek.

78) Nâme bitî: Mektup.

79) Kurt.

80) Vurmak.

81) Zan gümân: Sanmak.

- 80- Kâme durmak, sehm nasîb, oldu dahi- hayr ihsân sâhibi, cömerd: Sahî.
81- Yeğni ehâf, eşkal ağır, söz kelâm- emîn olmaklık elemden ve's-selâm.
82- Komişken nazma nâzım çok sekâmet⁸²- Hudâ avniyle gösterdim selâmet.
83- Ki ola etfâle bir hoş yâdigârım- kıla afva sezâ⁸³ perverdigârım⁸⁴.
84- Hudâ yâ! Nâzıma kıl rahmet ihsân- şerîf-i mahzar ît lütfuna her ân.
85- Bu nazma bâis oldu Ehl-i dîl hâl - Efendi Yahyâ ihdâ erba'îne sâl⁸⁵.

LÜGAT-İ YÛSÛF II. NÛSHA

GİRİŞ BÖLÜMÜ:

- 1- Hamdu lillah çok salât hem senâ - Kıldı mezîd ni'metimiz Rabbenâ.
- 2- Ol bizi kâbil şahâdet kıldı hem- vâcib-i makbûl ibâdet kıldı hem.
- 3- Her kuluna bir işi arz eyledi- ilmi taleb kılmağı farz eyledi.
- 4- Zeliha kardaşım Yusuf oğlum benim- lügat okumağa irdi bil canım.
- 5- Pes lügatsiz ilim okumaktır muhâl- özge lügatte çok olur klîlü kâl.
- 6- İbtidâ kıldım lügat tahfif hemân- ihtirâz itdim sakîlden derzamân.
- 7- Tahfif ile ibtidâ kılsa gulâm- düşvâr⁸⁶ olmaz intihâda pes kelâm.
- 8- Hıfzımızda var idi müşkil lügat-Fehm idemezdi ânı Yûsuf fakat.
- 9- Başlayalım söze bismillah ile-Kâdiru Âdil Kerîm Pâdişâh ile.
- 10- Adı çoktur illâ özü birdurur-hikmeti âlemlerinden sirdurur.
- 11- Cennetü Firdevsü Rıdvânü Hulûd-uçmak -adıdır kamusu-ey se'ûd.
- 12- Hem Cehenneme hem Sa'îr hem Cahîm-tamu adıdır bu[n]lar. Olma mukîm.

DAĞARCİK BÖLÜMÜ:

- 1- Semâvât gökler, arâzî yerler⁸⁷, 'uluv yukarû, süfl aşağı dirler.
- 2- 'Azm kemik, cild deri, re's baş-cebhe alın, şî'r⁸⁸ saçtır. Hâcib kaş.
- 3- 'Ayn gözdür, enf burun, şef dudak- vech yüzdür. Sem' işitmek, üzün kulak.
- 4- Fem ağız, 'ılk sakız, dem kan-sinnü dişdir. Fi'l iştir. Dil lisân.
- 5- Lihye sakal, halk boğaz, yed el- zahr arka, batn karın, sulb bel.
- 6- Sadr göğüs, 'asab sinir, rûh can-rükbe dizdir. Ricl ayak. 'Addu say.
- 7- Cîd boyun, rüşğ bilek, fahz bûd⁸⁹-ka'd oturmak, kubl öpmek, nâr od.
- 8- Na'l başmak, kamîs gömlek, enîn vây-kevkeb yıldız, nehâr gündüz, kamer ay.
- 9- Börk kalensûf, huf mestir. Savt un?- zevk tatmak, sü'r artık, şems gün.
- 10- Leyl gice, keyf nice, sene yıl-şehr aydır. Yevm gündür. Pîl fil.

82) Sekâmet: Hastalık.

83) Sezâ: Lâyık.

84) Perverdigâr: Rızık veren Allah.

85) Sâl: Sene.

86) Düşvâr: Güç.

87) Yerler.

88) Şa'r olmalı idi.

89) But.

- 11- Şevb dondur. Sofra havândır. Zeyl etek-kem yendir. Kutn panbuk⁹⁰, şâm benek.
- 12- Reml kumdur. Kühül sürme, taş hacer- nahl bostan, cümle ağaçlar bustân.
- 13- Tuffâh elma, 'ineb üzüm, rummân nar-rîh yıldır⁹¹. Matar yağış, selc kar.
- 14- Kavs yaydır. Seyf kılıç, lehv sâz⁹²-şitâ' kıştır. Sayf yazdır. Rebî' yaz⁹³.
- 15- Hinta buğday, şa'îr arpa, un dakîk-dühn darı⁹⁴, bulunan kâtu⁹⁵ sevîk.
- 16- Hübz etmek⁹⁶, hal sirke, - dühn yağ-lahm ettir. Şahm yîdir⁹⁷. Dehr çağ.
- 17- Zeheb altın⁹⁸, fidda gümüş, 'arak der⁹⁹- emr buyuruk¹⁰⁰, mer'e avrat, racül er.
- 18- Eb ata, üm ana, 'abd kul, ceddu dede, mevlâ hoca, ermel dul.
- 19- Bahr deniz, ins insân, cinnu dîv¹⁰¹-zıl gölge, kantar köprü, beyt ev.
- 20- Sehm oktur. Kesîr çoktur. Kalîl az-tayr kuştur. Serçe 'usfûr, bat kaz.
- 21- Tabh yahni, şivâ biryân, ekl yimek¹⁰²-şurb içmek, şurba¹⁰³ marak, kavîl dimek¹⁰⁴.
- 22- Bıçak sikkîn, hadîd demûr¹⁰⁵, gılâf kın-mâ' sudur. Turâb toprak, balçık tîn.
- 23- Cebel dağdır. Berru yazı¹⁰⁶, tarîk yol-karye köydür. Yemîn sağ, şimâl sol.
- 24- Ganî baydır. Fakîr yoksul, cû' aç- şiba' toktur, lâ vü yoktur. Kisve tâc.
- 25- Ahz tutmak. Şed kâtı¹⁰⁷, haly bizek¹⁰⁸- bevl südük¹⁰⁹, necs murdar, revş tezek.
- 26- İbl deve, baht buğur¹¹⁰, at feres-serc, iyerçak¹¹¹, çinkarak¹¹² dahi ceres.
- 27- Hîmâr eşek, bağı katır, kelb it- zi'b kurdtur¹¹³. Hirre kedi, kaml bit¹¹⁴.
- 28- Bakar sığır, ganem koyun, 'asel bal-'icl buzağı¹¹⁵, tib' dana, mâlü mal.
- 29- Sûf yündür. Karne¹¹⁶ boynuz, nâfe göbek, kurratü'l-'ayn bebek.

90) Pamuk.

91) Yel.

92) Sâz ile eğlence demek istiyor.

93) Yaz yerine bahar demeliydi.

94) İmla hatası var: Dühn ile dücn denmek isteniyor.

95) Kât: Azık-besin.

96) Ekmek.

97) Yağ-ıç yağı.

98) Altın.

99) Ter.

100) Buyruk.

101) Dev.

102) Yemek.

103) Çorba.

104) Demek.

105) Demir.

106) Yazı burada ova, düz yer anlamında.

107) Şed-katı: Sağlam (bağlamak).

108) Bilezik.

109) Sidik.

110) Buğurdaki bâ zâid olabilir.

111) Eyer.

112) Çingirak.

113) Kurt.

114) Doğrusu kummel'dir.

115) Buzağı.

116) Karn.

- 30- Fehd parstır. Düb ayu¹¹⁷, hayye yılan-fare sıçan, zeneb kuyruk, kızb yalan.
31- Neml karınca, mevt ölümdür. Hay diri-fevk üsttür. Taht alttır. Half geri.
32- Haml kuzu, fuslân köçek, leben süd¹¹⁸-rîh essî¹¹⁹, hüsır ziyân, buhl hasûd.
33- Evrâk yaprak, semer yimiş¹²⁰, fer' budak-asl köktür. Tavîl uzun, sahn bâk¹²¹.
34- Ziyâ aydın, sirâc çırağ, nûr nûr-Beyda yumurta, cebel dağ, Tûr Tûr.
35- Kat' kesmek, med çekmek, cef kuru- ratbu yaştır. Zîrâğ¹²² arşın, nısf yarı.
36- Kayd bukağı¹²³, cünne kalkan, dâm tuzak-sicn zindân, messu tutmak, ebyaz ak.
37- Mefkûd itmiş¹²⁴, nebât bitmiş, ene ben-kâne oldu, izâ kaçan¹²⁵, ente sen.
38- Resûl elçi, refik yoldaş, konşu¹²⁶ câr-re'y görmek, kısım bölmek, atraş kâr¹²⁷.
39- 'İd bayram, savm oruç, tuhr arı-fetâ yiğit, şeyh fânîdir, farı ?¹²⁸
40- Belde şehir, salât namaz, bank¹²⁹ ezân-Mushaf Kur'ân, kâtib ol kitap yazan.
41- Gusl çimmek, menî şehvet, dost yâr-recâ ummak, rahim rahmet, nevha zâr.
42- Vüdü' abdest, du'â' elhamdü li-llâh- ca'lû kılmak, va'dedir inşâ'allah.
43- Fecr sabâh, zuhr öyle¹³⁰, ikinci 'asr-mağrib aḥşâm¹³¹, 'ışâ' yatsu¹³², kısa kasir.
44- Tibn saman, semek balık, üzün gûş¹³³, mecnûn delû¹³⁴, meşhûn dolu, yasdık¹³⁵ baş.
45- Veşen puttur. Terse kâfir, harb dâr-zimmî İrmenî¹³⁶, meyte murdar.
46- Tevrât Mûsâ'nındır. Dâvûd'un Zebûr-İncîl 'İsâ'nındır. Makbere kubûr.
47- Furkân Muhammed'indir. Dağılmak neşîr-Sûru İsrâfil çalar. Kıyâmet haşîr.
48- Lakîl bulmak, lukata mâl-mâzî geçen, muzârî gelecek, ân hân.
49- Bey' satmak, sârik uğrı, ism ad-hüznü kaygu, ferd yalnız, ferhu şâd¹³⁷.
50- Gazl eğirmek, 'azl ayırmak¹³⁸, a'mâ kör-sâ'il soran, nâzır gören, za'îf hor.

117) Ayı.

118) Süt.

119) Essi ile rüzgar kastediliyor olmalı.

120) Yemiş.

121) Bâk ile tabâk demek isteniyor. Ta düşürülmüş.

122) Zîrâğ'da yanlış olarak hem zâl keskin zây olarak hemde harekesi çekilerek yazılmış.

123) Bukağı.

124) Yitmiş.

125) Kaçan: Zaman zarfı o zaman.

126) Komşu.

127) Kâr alacalı anlamında.

128) Son kelime metinde okunaklı değil.

129) Bank Farsçadır.

130) Öğle.

131) Akşam.

132) Yatsı.

133) Kulak.

134) Deli.

135) Yastık.

136) Ermeni.

137) Ferhu şâd: Sevinçli.

138) Metinde yanlışlıkla tam ters şekilde 'azl eğirmek, gazl ayırmak şeklinde yazılmış. Biz doğru şekli verdik.

- 51- Sâni' usta, sun'a pîşe¹³⁹, bâb eşik-deyn borçtur. Hânût dükkan, mehd beşik.
52- Ecel va'de, gümme ondan sonradır- kezâ bunca, hâzâ dahi işbudur.
53- Milh tuzlu, fâris atlı¹⁴⁰, himl yük-ta'âm yimek¹⁴¹, melîh tatlı¹⁴², zümre bölük.
54- Cerh yara, marîz sayru¹⁴³, havf üşenç-ref' götürmek, hat çekmek, — — — — —?
55- Hark yırtık, ziyâde artık, zan gümân, hayl sanmak, inkâr tanımamak, 'indi yan.
56- Sibğ boya, — — — — —? Kem nice, matvî bükme¹⁴⁴, setr örtmek, lübd keçe.
57- Bi'r kuyu, mil' dolu, nehr arık, melâh yüzme, nazm düzme, gark gark.
58- Câ'e geldi, ma'a bile, ahad bir-kebîr ulu, küçücek dahi sagîr.
59- Habl iptir. Hatab odun, ot haşîş-put sanemdir. Baha arturan necîş¹⁴⁵.
60- Darb urmak¹⁴⁶, kâme durmak, ve dahi-hayru ihsân; yahşi kişiler sahf.
61- Dâhil giren, hâric çıkan, zenb günah-vasl irişmek, seyr gezmek, âh vâhtir.
62- Hamr şarap, sekrân esrik, 'am 'amû¹⁴⁷, cem'u yığmak, cem'ukum sizler kamu.
63- Salb asmak, şerîk ortak, rızk nasîb-bağî 'âsî, güçle alınan mal gasîb.
64- Nesh yazmak, nesh bozmak, hüsn güzel-kubh çirkin, kadîmü'l-eyyâm ezel.
65- Hub sevmek, şîtâb¹⁴⁸ ivmek, nesne şey'-i'tâ' virme¹⁴⁹, nevm uyku, kusmak kay'
66- Hâme kalem, nâme bitî, dayf konak¹⁵⁰-inâ çanak, avrat boşamak talâk.
67- Haylu ilgî¹⁵¹, ra'y gütmek, hak ecîr- maktûl ölmüş, azab eylemek zecir.
68- Zenbûr arı, bak üvez, zübâb sinek-dıfda¹⁵² kurbağa, 'ankebût örümcek.
69- Sakîl ağır, hafîf yeğlik¹⁵³, söz kelâm-habbe dânedir. Esenlik ve's-selâm.

Temmeti'l-Manzûmetü'l-med'uvve bi-Yûsuf Lüğat min yedi'l-Fakîr Muhammed bin 'Îsâ efâda'llâhu şu'bûbe'l-gufrân'aleyhimâ ve sellemehumâ fi'l-Ülâ ve'l-Âhire m. Sene 1271 câ.

Lügat-i Yûsuf adındaki manzum sözlük Fakîr Muhammed bin 'Îsâ tarafından tamamlandı. Allah onu da babasını da bağışlasın. Dünya ve Ahrette selamette kılsın. m. (Matbû) Yıl: 1271 cemâziyel evvel.

139) Pîşe: İş.

140) Atlı.

141) Yemek.

142) Tatlı.

143) Sayrı.

144) Bükülmüş olmalıydı.

145) Necîş. Fiyat artıran satıcı.

146) Vurmak.

147) Amca.

148) Şîtâb şeklinde î'deki uzun vokal fazladır. Aslı: Şîtâb: Acele, sürat çabukluk anlamında Farsça bir kelimedir.

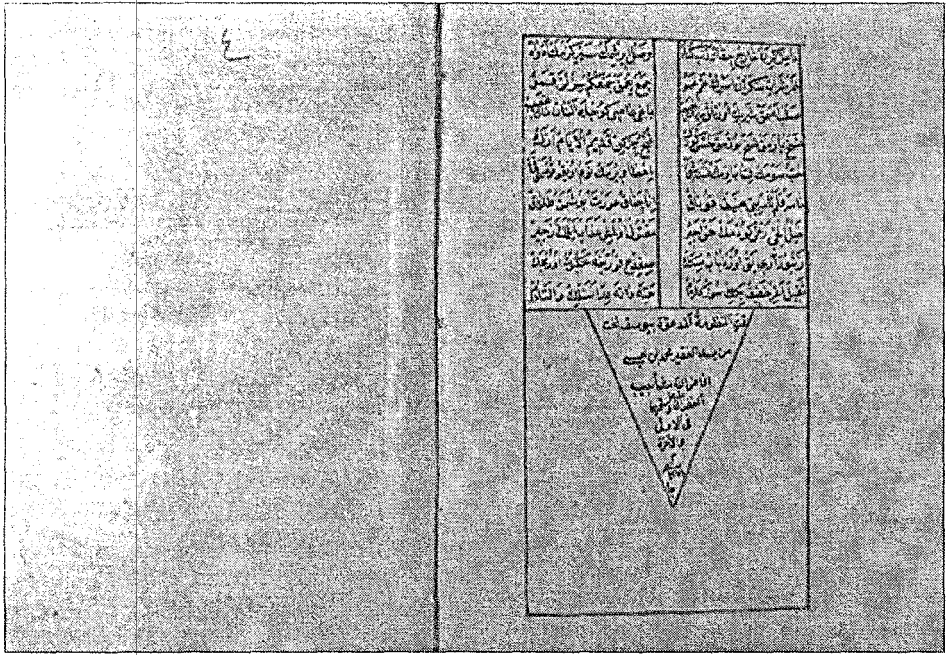
149) Vermek.

150) Konuk.

151) Ya ilgım anlamında ilgı yada ylık anlamında ilki kastediliyor olmalı. Çünkü hayl da zannetme anlamı da vardır. At anlamı da.

152) Dıfda' olmalı idi.

153) Yeğlik, yeğlilik.

Lugat-i Yüsuf un son sayfası.